

2016:205

ANTIKNVARISK MEDVERKAN

VÅRFRUKYRKAN I SKÄNNINGE

MÅLNING AV VÄSTRA PORTEN

VÅRFRUKYRKAN I SKÄNNINGE
ALLHELGONA SOCKEN
MJÖLBY KOMMUN
ÖSTERGÖTLANDS LÄN

ANITA LÖFGREN EK

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM

Bakgrund

Basfakta om objektet

Beskrivning och historik

Vårfrukyrkan i Skänninge uppfördes av tegel i slutet av 1200-talet eller omkring år 1300 som en treskeppig hallkyrka med rakt kor i öster och indraget torn i väster. Kyrkan är ovanligt stor och påkostad och är en av få kyrkor i Östergötland som under medeltiden uppfördes helt av tegel. Fasaderna har murar av rött tegel med strävpelare och den östra trappstegsgaveln har dekorativa blinderingar. Taket, som har två takfall, är belagt med kopparplåt. Fönster- och dörröppningar är spetsbågiga. Huvudingången är förlagd till den västra gaveln, men det finns även ingångar på södra och norra sidorna. Den västra porten sitter i en spetsbågig portal med omväxlande glaserat och oglaserat formtegel. I den stora dubbelporten sitter en mindre gångdörr. Portens panel är utformad med profilerade romber och ett toppigt format spikhuvud i var romb. Porten har en dekorativ avslutning upptill med bl a broskornamentik.

Vårfrukyrkan i Skänninge från nordöst. I förgrunden ligger rådhuset. Foto Östergötlands museum 2004.

År 1718 utbröt en brand i kyrkan som förstörde taket och skadade tornspiran. Två av valven störtade in och man tog ner övriga valv av säkerhetsskäl. Under 1700-talet gjordes återkommande reparations- och ombyggnadsarbeten. Det är inte känt hur branden drabbade kyrkans träportar. Kyrkans västra port ger ett ålderdomligt intryck. Den dekorativa avslutningen påminner mycket om en del snidade epitafier inne i kyrkorummet. Det är mycket troligt att träsniderierna är samtida och det skulle kunna datera porten till andra delen av 1600-talet. Om det är fallet påverkades inte porten av branden som kunde begränsas till kyrkans tak, vind och valv.

Västra porten. Foto Östergötlands museum 2009 respektive 2014.

Tidigare kända renoveringsarbeten

Renovering av porten har diskuterats under lång tid. I samband med att övriga portar renoverades 2009/2010 diskuterades renovering även av västra porten. Det var då aktuellt att porten skulle inoljas med rå linolja, inte täckmålas, för att bevara patinan. (Besiktningsintyg utfärdat av Östergötlands länsmuseum 2009-11-16, dnr 85/09).

Kulturhistorisk bedömning

Den kulturhistoriska bedömningen har här begränsats till exteriören.

Vårfrukyrkan utgör en mycket välbevarad representant för de stora och påkostade stadskyrkorna som uppfördes i de medeltida städerna med bl a inflytande från invandrande handelsmän och hantverkare. Kyrkan är en av Östergötlands få medeltida tegelkyrkor och har trots ett flertal omändringar och bränder behållit en medeltida höggotisk karaktär avseende volym och exteriör utformning med bl a strävpelare, glaserat tegel, friserna och östgavelns blinderingar.

Kyrkan är ett välbevarat byggnadsverk från medeltiden och utgör som helhet ett nationellt kulturarv. Att bevara kyrkobyggnaden i sin nuvarande skepnad med den information den bär på är en viktig uppgift i arbetet med att förvalta de kulturhistoriska värdena.

Kyrkan är skyddad enligt 4 kap Kulturmiljölagen.

Basfakta om projektet

Fastighetsägare/beställare

Folkungabygdens pastorat, Axel Träffs gata 6, 595 41 Mjölby.

Bidrag

Kyrkoantikvarisk ersättning.

Tillstånd från länsstyrelsen

Muntligt tillstånd och samråd med länsstyrelsen.

Tidsperiod

Januari-mars 2016.

Problembild / skadebild

Porten har under längre tid varit i behov av inoljning, alternativt målning. Det finns också ett antal horisontella sprickor i virket.

Målsättning med projektet

Underhåll av porten med lämpligt material. Det är av största vikt att åtgärderna möjliggör ett framtida underhåll.

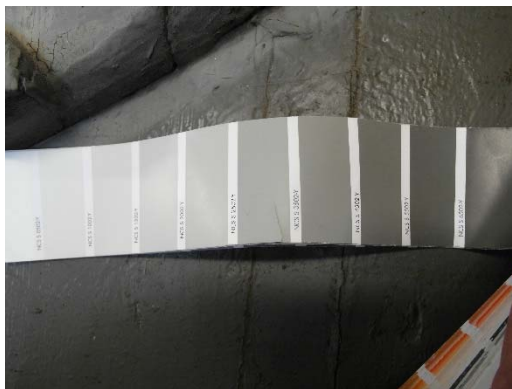
Arbetsbeskrivning

Arbetsbeskrivning ingår i en offert från Fönster & Hantverk AB.

Resultat

Genomförda arbeten

Hela porten togs in till verkstaden där beställare, entreprenör, undertecknad och antikvarie från länsstyrelsen diskuterade renoveringens omfattning. Det beslutades att småspringor i virket inte skulle kittas utan målas i. Större springor lusas i med träfaner. Spikskallarna var inte rostskyddsbehandlade och det beslutades att de inte skulle blymönjas nu heller, utan skyddas med en tunn grundmålning av Isotrol grund och därefter målas likt porten i övrigt.

T v: Genomgång av planerade arbeten. T h: Kontroll av kulör enligt förslag från 2009/2010.

*För att kunna skrapa porten tog man fram stål med olika profiler.
Foto Fönster & Hantverk.*

Hela porten har skrapats, springor har lusats i eller målats i, porten har halvoljats och därefter strukits tre gånger med linoljefärg från Engwall o Claesson i kulören NCS 6502-Y. Kulören togs fram vid ommålning av övriga portar 2009/2010 och stämmer dessutom med äldre färgskikt på västra porten. En färgtrappa togs fram på portens överdel som är dold när porten sitter på plats. För en mer detaljerad arbetsbeskrivning hänvisas till Bilaga.

Större delen av ena porthalvan har skrapats.

Detaljbild före och efter skrapning. Foto Fönster & Hantverk.

Trälagning. Foto Fönster & Hantverk.

Halvoljning och grundmålning. Foto Fönster & Hantverk.

Uppföljning

Eventuella avvikelser från länsstyrelsens beslut

-

Byggnadshistoriska iakttagelser eller erfarenheter gjorda under arbetet

Porten ger ett ålderdomligt intryck, men det är inte känt hur gammal den är. Frågan är bl a om den kan vara äldre än 1718, då kyrkan brandskadades. Upptill avslutas porten av dekorativt träsnideri med bl a broskornamentik. Ett mycket likartat snideri finns på ett av epitafierna inne i kyrkorummet. Det är ett epitafium över rådmannen Tomas Alexandersons familj från 1671. På epitafiet finns dessutom en röd färg, som återfinns i små fragment även på portens snideri.

T v: Detalj av epitafium över rådman Tomas Alexanderson och hans familj.

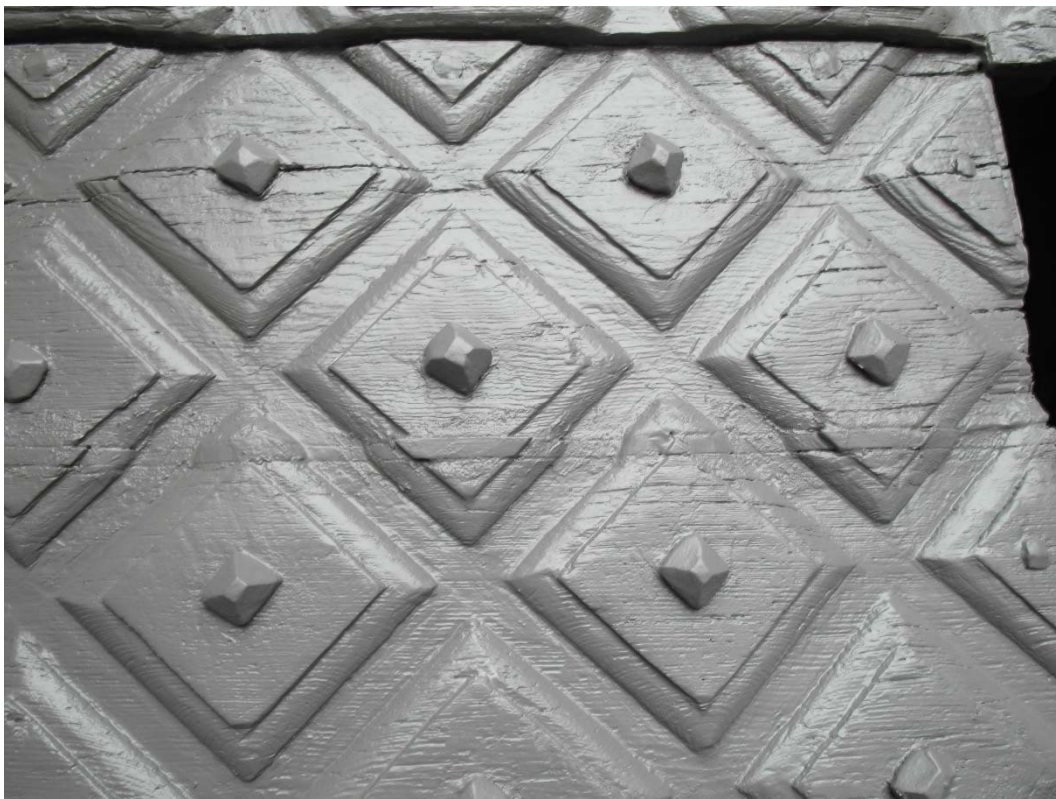
T h: Överdelen på västra portens ena dörrblad.

Det är mycket troligt att portens snideri och epitafiet är samtida och eventuellt utförda vid samma verkstad. På en avritning av portens överdel har kulturhistorikern Sune Ljungstedt (se Källor) attribuerat ornamentiken till Michael Hacke eller hans verkstad. Michael Hacke blev stenhuggarmästare i Stockholm år 1650. Han flyttade några år senare till Skänninge och startade en omfattande verksamhet. I verkstaden tillverkades dopfuntar, gravhällar och spisomfattningar m m i sten men även föremål i trä så som minnestavlor – epitafier. Michael Hacke ligger begravnen i Vårfrukyrkan.

Små fragment av en röd färg fanns på den dekorativa delen. En grön kulör, motsvarande NCS 5020-G30Y fanns som innersta färglager på fler ställen på den dekorativa delen.

Vid genomgång inför renoveringen av porten beslutades att gammalt spackel och kitt skulle rensas ur sprickorna i dörren. Små sprickor skulle målas igen och de större sprickorna skulle lutas i med faner. Renoveringen utfördes som överenskommet, men det visar sig att trälagningarna gör att de profilerade romberna får förskjutna proportioner.

En del av trälagningarna har inneburit att romberna får något förskjutna proportioner, vilket man inte tänkte på när det var en bred springa. Inget originalmaterial har dock tagits bort.

Godkännande/slutbesiktning

Utfört arbete kan godkännas ur antikvarisk synpunkt.

Medverkande i projektet

Entreprenörer

Fönster & Hantverk AB, Linköping.

Antikvarisk medverkan

Östergötlands museum genom antikvarie Anita Löfgren Ek.

T v: Porten tätades med sadelgjord. Foto Fönster & Hantverk. T h: Västra porten efter ommålning och trälagningar.

Övrigt

Antikvariska kontroller / besiktningar

2016-01-21, 2016-01-27 och 2016-03-09.

Fotodokumentation

Digital fotodokumentation förvaras på Östergötlands museum. Foto där inget annat anges: Anita Löfgren Ek, Östergötlands museum. 2015.

Källor

Östergötlands länsmuseum. Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift 2005. Vårfrukyrkan Skänninge.

Östergötlands museums topografiska arkiv.

Övrigt

Bilaga: Redovisning av utförd renovering av port Vårfrukyrkan, Skänninge. Fönster & Hantverk AB, 2016-02-26.

Tekniska uppgifter

Lokal	Vårfrukyrkan
Socken/stad	Skänninge (Allhelgona socken)
Kommun	Mjölby
Län och landskap	Östergötland

Ekonomiska kartans blad	085 41 (8F 4b Skänninge)
-------------------------	--------------------------

Typ av uppdrag	Antikvarisk medverkan
Öm dnr	17/16
Öm projektnr	510902
Lst dnr	-

Uppdragsgivare	Folkungabygdens pastorat
Bidrag	Kyrkoantikvarisk ersättning

Byggnadsantikvarie	Anita Löfgren Ek
Foto	Östergötlands museum
Fältarbetstid	Januari-mars 2016

Dokumentationsmaterial förvaras på Östergötlands museum.

Bilaga:

Redovisning av utförd renovering av port Vårfrukyrkan, Skänninge. Fönster & Hantverk AB, 2016-02-26.

Redovisning av utförd renovering av port Vårfrukyrkan, Skänninge.

Kund

Svenska kyrkan, Folkungabygdens Pastorat, beställare Tony Daging.

Objekt och uppdrag

Vårfrukyrkan Skänninge, renovering av den västra porten.

Utförandetid

Arbetet har utförts på verkstad under tiden 2016-01-20—02-25.

Åtgärd/metod

- Demontering och verkstadsrenovering utvändigt av hela porten inkl gångdörr.
- Färgtrappa har skrapats fram och bevarats på vänster blad bakom sten.
- Befintlig målning på dörrbladens övre del (bakom sten) tvättas och målas över.
- Övriga utvändiga ytor och kanter skrapas och slipas varsamt ned till fast underlag, s k rengöringsgrad 1-2, d v s underliggande fasta färglager bevaras.
- Porten är byggd i liggande plank. Dessa har efter hand gått isär och fogats med allt från oljekitt till latex. Allt detta material har avlägsnats.
- Dessa springor har lusats/faneras igen, sågats och skurits ur till rätt profil.
- Mindre sprickor har målats igen för att porten ska ha kvar sin patina.
- Rengjorda smidesdetaljer, alla "spikar/nitar" har rostskyddats med Isotrol två ggr.
- Hela porten har halvoljats en gång.
- Grundmålning, mellanstrykning och färdigmålning, totalt tre ggr till full täckning.
- Återmontering
- Montering av tätningslist av sadelgjord samt mindre justeringsmålning.

Material och kulörer

- Lagningsvirke, kvistfri furu av högsta snickerikvalitet.
- Halvolja, 50% rå linolja och 50% balsamterpentin.
- Rostskydd Isotrol grund.
- Engwall och Claessons linoljefärg NCS 6502-y.
- Sadelgjord 60 mm, vikt till tre lager.

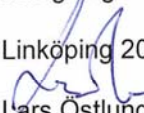
Antikvarisk kontrollant

Anita Löfgren Ek från Östergötlands Museum har inventerat porten tillsammans med Eva Nyström Tagesson från Länsstyrelsen innan arbetet påbörjats. Anita har även följt upp pågående arbete.

Följande hantverkare har arbetat med renoveringen

Mats Rebel har utfört skrapning och trälagningar, Albin Knutsson har utfört trälagningar och Rikard Jarl har utfört målningsarbetet.

Linköping 2016-02-26

Lars Östlund, Fönster & Hantverk AB.

Fönster & Hantverk AB

Finnögatan 10, 582 78 Linköping

Telefon 013 - 14 14 50 info@fonsterohantverk.se - www.fonsterohantverk.se

2016:205